

THE CONSTITUTION OF THE BULGARIAN PRINCIPLE

Румен Василев – юрист, гл. ас., д-р

*катедра „Социални дейности“, при Медицински факултет на Тракийски университет в
Стара Загора*

Abstract

The article focuses on the historical significance of the Constitution of the Bulgarian Principality in the context of its 140th anniversary and its scope in the educational model of the curriculum "Fundamentals of State and Law" at the Department of Social Activities at the Faculty of Medicine of the Thracian University in Stara Zagora . In this sense, the subject analysis aims to support the process of student education.

The author presents a brief view of this extremely wide and important topic for the development of constitutional law. The idea is for students to learn about the legal significance of this constitution as one of the most valuable elements of the general process of legal constitutional education.

Keywords: *Constitution, constitutional norm, impact of norm*

Конституцията на Българското Княжество е първата българска Конституция и е приета на 16.04.1879 г. от Учредителното събрание във Велико Търново след Берлинския конгрес, състоял се в периода от 13.06.1878 г. до 13.07.1878 г. Отменена е с Конституцията на НРБ, приета на 06.12.1947 г., обн. в ДВ, бр. 284 от 06. 12.1947 г.

Съществуващият в страната ни постмодерен конституционализъм се корени в здравите устои на Търновската Конституция от времето на Възраждането, защото тя реализира възможността да се излезе от безвластието и страната ни да поеме по нов път в посока на модерната европейска държавност. В този смисъл можем спокойно да заявим, че новият правен конструкт е израз на волята и идеите на модерното време, на вдъхновението, на духа, на патриотичния патос и идеалите на модерна Европа и на Просвещението.

Конституциите са онези правни актове, които легитимират модела на държавните конструкции, породени от политическите, историческите и социалните реалности представяйки правните уредби, механизмите на държавната власт и на държавните органи, които я реализират, географските, политическите и социалните граници, осмислени като предели и възможности за въздействие, както и правния замисъл за работа и взаимодействие между институциите. Можем да приемем появяването на конституционните модели като исторически акт и продукт на цивилизационното развитие, който скрепява правните норми с наложените се общочовешките принципи, реализирайки ги в националните правни системи.

Ако приемем Конституцията на щата Вирджиния от 1776 г. като първа писана конституция, Конституцията на САЩ от 1787 г. и Билата за правата от 1791 г., като първа поправка на федералната конституция, ще установим, че съществуващите конституционни модели са с почти вековна история към историческия момент на създаването на нашата първа конституция, наречена Конституцията на Българското Княжество (Търновската конституция) от 1879 г.

В опит да се абстрахираме от политическата ситуация и в търсене на правните аргументи за създаването на този юридически акт, можем да кажем, че правното основание за свикване на Учредителното събрание което да приеме новата Конституция, е чл. 4 от Берлинския договор между Великите сили и Османската империя, чийто текст гласи: „Член 4. България. Събрание на първенците да изготви органическия закон в Търново. Едно събрание от първенците (нотабилите) на България, което ще се свика в Търново, ще изработи преди избирането на княза органическия устав на Княжеството. Правата и задълженията на различните народности да се вземат предвид. В онези местности, където българите са смесени с турско, гръцко, румънско или друго население, ще се вземат под внимание правата и интересите на тези народности, доколкото се отнася до изборите и изработването на органическия устав“.

С доза условност приемаме Учредителното събрание като първото българско Народно събрание след Освобождението на страната ни от османското владичество през 1878 г. То заседава от 10.02.1879 г. до 16.04.1879 г. във Велико Търново и е свикано от императорския руски комисар Княз Александър Дондуков-Корсаков. Политическата му задача е да се закрепят в правен акт държавното устройство на новоосвободеното Княжество България, при вече очертана в Берлин правна рамка, според която България е автономно трибутарно княжество, подчинено на властта на султана, а формата му е конституционна наследствена монархия, начело с княз. В този ред Туртуриков пояснява: „Трибутарното княжество е зависимо княжество, поставено в подчинено положение спрямо друга държава-суверен в международноправен аспект. Подчиненото положение се изразява в задължението за плащане на ежегоден васален данък - трибут. Пример за васално княжество в историята на България е Княжество България, което е възстановено/конституирано като трибутарно княжество според Берлинския договор. Член 1 от този договор гласи: България се конституира като самоуправляващо се княжество под суверенитета на Негово Величество султана“.

Според Андреев „Основната задача на Учредителното събрание е да изработи основния закон на Княжество България. От особено значение за осъществяването на така поставената цел е било изграждането на подходяща съдебна система. Основите на същата били поставени, с т. нар. „Временни правила за устройството на съдебната част в България“, издадени на 24.VIII. 1878 г.“

Поради възможността в литературата да се срещне и понятието „Органически устав“, и понятието „Конституция на Българското Княжество“ се уповаваме на Друмева, според която: „Терминът „Органически устав“ има приложение по онова време в организирането на новообразувани държави след разпадането на Отоманската империя. Самият той по своята същност съдържа разбиране за непълен суверенитет; такава държава, която има органически устав, се намира под върховенството на Великите сили. Любопитно е, че руският проект избягва термина конституция. Предложението за замяната на „Устав“ с „Конституция“ е на Драган Цанков, тогава народен представител. Мнозинството на пленарната зала широко го подкрепя“ и още, че: „Великата идея за правата на човека, които всеки човек има по рождение, правата на човека като идеология предхождат Конституцията.

От съединяването на двата корена на конституционализма и на индивидуалните права и свободи израства мощното дърво на модерната конституционна държава”.

В заседанията на Учредителното събрание се оформят и работят две политически групи, които поставят основата на първите политическите партии - либералната партия (на младите в политиката) и консервативната партия (на по-възрастните участници в политическия живот). Характерно в тази насока е съзнателното отхвърляне от текста на Търновската конституция (чл. 3) на формулата, че българското княжество се намира „във васални отношения към Високата порта”. В крайна сметка събранието приема основния закон на 16.04.1879 г.

С тази Конституция се определят държавното устройство, правата и свободите на българските граждани в новата държава, наречена Княжество България, а една от основните нейни характеристики е, че чрез нея са въведени принципите на разделение на властите, като се приоритизират монархическата и изпълнителната власт над останалите. В потвърждение на тази теза Вълканов пише: „...съдилищата осъществяват съдебната власт от името на монарха - държавен глава (княз) и дават правната възможност за съществуването на законодателна власт (Обикновено и Велико народно събрание), изпълнителна власт (Министерски съвет) и съдебна власт (съдилища)“.

Основната цел на Търновската конституция е да обедини в единен правен акт социалните, икономическите и политическите изменения в българското общество след Освобождението през 1878 г. и да утвърди основния закон, според който княжеството е „... монархия наследствена и конституционна, с народно представителство“.

Конституцията определя функциите и компетентността на централните органи на държавна власт, а Андреев подчертава тезата, че ръководството на създадените в България административни, съдебни и самостоятелни служби и учреждения било поверено на един „Съвет на централното управление” със седем отдела:

1. Вътрешни работи;
2. Финансов и контролен;
3. Съдебен;
4. Учебен и духовен;
5. Пощи, телеграфи, пътни съобщения;
6. Канцелария за общи работи и дипломатически отношения.

Българското княжество се определя като конституционна монархия, а не като парламентарна монархия, при която монархът е титуляр на законодателната власт съвместно с Народното събрание и на Изпълнителната власт, защото смисълът на чл. 152 императивно заявява, че: „Министрите се назначават и уволняват от Князя”. В този аспект със сигурност можем да кажем, че Конституцията на Българското Княжество (Търновската конституция), която е основен закон на България от 1879 г. до 1947 г. не гарантира парламентарно демократична форма на управление, афиширайки широките правомощия на Князя, като тоталитарни права.

Правните норми на Конституцията, отнасящи се до малолетните и непълнолетните, са отразени в две от главите на основния закон като норми, утвърждаващи реда за встъпване

в длъжност на непълнолетния монарх и дейността му при наследяване на държавните функции в Глава VI „За пълнолетието на Княза, Регентството и за настойничеството” – по смисъла на чл. 25 „Царствующий Князь и наследникът на престола се считат пълнолетни на 18-та си година”, а съгласно чл. 28 „Царствующий Князь може още приживе да назначи тримата регенти, ако наследникът на престола е непълновръстенъ, но за това се иска съгласието и утвърждението на Великото Народно събрание” и според текста на чл. 31 „Князьът откакъ достигне пълнолетие и даде клетва, встъпя въ управлението на Княжеството и за това известява на народа чрезъ прокламация”.

Втората част от основния закон, в който са приети текстове за малолетните и непълнолетните, е Глава XII „За гражданите на Българското княжество”, Делъ I „Общи правила”, в който важен в този смисъл е текстът по чл. 57, според който: „Всички български подданници са равни пред закона. Разделение на съсловия въ България се не допуца” и текстът по смисъла на чл. 61, а именно: „Никой въ Българското Княжество не може ни да купува, нито да продава човечески същества. Всекой робъ от какъвто полъ, вера и народностъ да бѣде, свободенъ става, щом стѣпи на българска територия”, който индиректно включва децата в тази група.

В Делъ VII „За народното учение” на същата глава е разписан текстът на чл. 78, по смисъла на който: „Първоначалното учение е бесплатно и задължително за всите подданници на Българското Княжество”, за което обстоятелство няма съмнение, че би следвало да се разбира, че това се отнася за децата ученици. Можем с известна доза относителност да приемем, че тези текстове са твърде индиректни по отношение на малолетните и непълнолетните от общността и твърде преки по отношение на действия и дейности, свързани с фигурата на княза, ако той не е пълнолетен. Във всички случаи не бива да подминаваме тези текстове поради дълбоката ми общочовешка и хуманистична наситеност.

Ангажирането на държавата и Княза с конституционно закрепени текстове, относими към общовалидни човешки права, каквито са тези за равенство пред закона на малолетните и непълнолетните с пълнолетните, каквито са и правните възможности да не се заплаща първоначалното образование, доказват силата на социалния елемент и защита правата на децата от Конституция на Българското Княжество (Търновската конституция).

Историческият аспект на политическата ситуация и необходимостта от стабилитет на страната ни, нуждаеща се от такъв правен акт, от устойчива Конституция, крепяща новосъздадените държавни основи, даващи възможност за трайно бъдещо налагат тезата на Ценева, според която: „Търновската Конституция е юридическата форма на политическите и социално-икономическите условия, довели до създаването на нова държава на Балканите, в резултат на дългите борби на национално-освободителното движение, Руско-турската война от 1877-78 година и Съгласението между Великите сили“.

От гледна точка на съвременното и функционирането на модерните действащи конституционни модели, можем да приемем Търновската конституция като демократична, което се подчертава с текстовете, относими към: възможностите за бесплатно задължително първоначално обучение; закрепените текстове за свободата на печата; възможността да се

реализира правото на сдружавания; текстовете от Глава XII „За гражданите на Българското Княжество“, свързани с правата и свободите на гражданите, които носят и характеристиките на антифеодализма, защото преодолявайки тези дадености, се подготвя пътят за свобода на пазарното стопанство.

Важна характеристика на Търновската конституция е наличието на принципа за разделението на властите с подчертан монархистически облик: законодателната власт (принадлежи на царя и народното представителство); изпълнителната власт (принадлежи на царя, като министрите управляват от негово име) и съдебната власт (работеща от името на царя).

В исторически аспект, както и от гледна точка на демократично действащите днешни конституции, Търновската конституция има своите слабости, за които Маринов, пише: „Млади бяхме ние, създателите на тая конституция. Може би има някъде някои непълноти, обаче прилагана с преданост и съвест, тя щеше да принесе много благодатни резултати за нашето политическо възпитание. За жалост тая конституция биде немилостиво стъпкана още при първото начало и туй, което е най-тъжното, биде потъпкана от тези, които може да се каже, я създадоха. Тя се стъпка от всички през всичкото време досега и нейното тъпкане стана толкова обикновено, щото вече не прави никому впечатление“.

Търновската конституция е променяна два пъти през 1893 г. и през 1911 г., а с промените се намаляват правата на Народното събрание и се засилва монархическата власт. В периода 1881–1883 г. тя е временно суспендирана от княз Батенберг, а след обявяване на независимостта на Княжество България през 1908 година и последвалото дипломатическо признаване от страна на другите държави на този акт, с изменението на Търновската конституция през 1911 година думите „княжество“, „княз“ и производните им са заменени с „царство“, „цар“ и производните им. Поправката от 1911 г. на текста на чл. 17 дава право на монарха и правителството да сключват тайни договори без санкцията на Народното събрание.

На 27.04.1881 г. в страната ни е извършен държавен преврат, използван като условие за суспендиране на Търновската конституция. С Прокламация е назначен нов кабинет, а според Цачевски „В деня на прокламацията княз Александър II издава указ, който разделя страната ни на 5 области, начело на които застават „чрезвичани комисари“. Комисарите поемат задачата да организират провеждане на избори за второ Велико народно събрание.

Организират се военни съдилища и започва полицейски терор и нарушение на изборителните права. Това събрание дава изключителни права на Батенберг да управлява чрез укази в продължение на 7 години от 1881 до 1888 г., като в този период, известен като „Режим на пълномощията“ продължава до 1883 г., когато Търновската Конституция е възстановена“.

През 1923 г. е извършен военен преврат, а след преврата от 19.05.1934 г. са забранени политическите партии и държавата ни се управлява с наредби-закони при суспендирана конституция.

Независимо от историческите и политическите катаклизми на времето, повлияли върху социално-икономическите реалности в страната ни и върху развитието на

националната правна рамка, се защитава тезата, че Конституцията на Българското Княжество е имала твърде напредничав и модерен за времето си характер. В този смисъл са и становищата на Начева, според която: „В окончателния си вид Търновската конституция е политикоправен израз на националната идентичност, оформена в модерна държавност от нов тип – този на конституционната цивилизация. Поради това тя можа да стане след ревизията от 1911 г. Конституция на Царство България – единна, самостоятелна и независима държава с призната международна правосубектност. Поради това и днес тя се оценява като голямото юридическо постижение от 1879 г., пренесло в най-голяма степен модерни политически идеи и конституционни институции и положило ги в основата на Третата българска държава“ и още „Търновската конституция дава основните принципи за развитието на бъдещия български конституционализъм“, както и на Владикин, който пише: „Нека припомним няколко сравнения. Сръбската конституция от 1869 г., съвременница на Търновската, имаше непарламентарно управление, със Скупщина от избрани и назначени депутати; имаше и Държавен съвет. Румънската от 1866 г., макар заимствана от Белгийската, бе ограничено демократична главно поради високия имотен и образователен ценз. Гръцката от 1864 г., която най-много се доближава до нашата по демократичност, не я надминава нито по изборителната си система, нито по институциите си; имала е и Държавен съвет, после отменен.

Но не само измежду балканските конституции Търновската бе най-демократичната. Известно е, че Конституцията на Съединените щати установява две камари и силно правителство, независимо от парламента, подчинено само на председателя на републиката. Във всички немски монархии към 1879 г. господстваше конституционното, но не парламентарно управление. Италия отбелязваше постоянен напредък към парламентарната демокрация, но гражданите ѝ имаха ограничени изборителни права. Англия, люлката на парламентаризма, притежаваше втора камара с наследствени и назначавани лордове и при ограничително изборително право. Белгия, която се даваше за пример на народовластническа и парламентарна монархия, имаше конституционно установен имотен ценз, назначавани кметове и по един депутат на 40 000 жители (а България, с почти еднакво население — по един на 10 000). Най-свободолюбивите републики, Франция и Швейцария, имаха по две камари, от които втората камара, особено във Франция, се проявяваше като истинска спирачка за крайните увлечения на Долната камара. Само Швейцария може да съперничи с България по демократичност на управлението, обаче не трябва да се изпуска из очи, че федералната форма и системата на двете камари представляват известна спирачка, каквато нашата Конституция не предвиждаше.“

Вместо заключение авторът приема констацията, че Конституцията на Българското Княжество е част от нашият национален идентитет и духовна същност и е безспорен правен акт, плод на духа на времето и на развитието на българщината. За юристите и изследователите, както и за студентите като цяло тя е пример за достойнството на българина, за неговата смелост и кураж да намери сили и воля и да тръгне по пътя на европейското развитие. Неслучайно днес тя е същностна част от образователния модел не само на правните факултети.

Използвана литература:

Затова, когато се гордеем с либералната Конституция от 1879 г., трябва да се връщаме към епохата на нейното създаване и към препятствията и изпитанията, през които тя е преминала, отбеляза академик Георги Марков.

„От теорията до практиката и от хартията до живота разстоянието е колкото от добрите пожелания до суровата действителност. И най-задълбочено обмисленият и примерен текст не винаги намира своето правилно и уместно приложение“, заяви в изказването си академик Марков. Според него въпросът е дали теорията не отговаря на практиката или практиката я опровергава. Постиженията на законодателите по думите му понякога се разминават с очакваните резултати. Историята, заяви академик Марков, е търпелива свидетелка на събития, които не са предвидени и от най-сполучливите закони, та дори и от основния закон на една държава.

Затова, когато се гордеем с либералната Конституция от 1879 г., трябва да се връщаме към епохата на нейното създаване и към препятствията и изпитанията, през които тя е преминала, отбеляза академик Георги Марков.

1. Конституция на Българското Княжество от 16.04.1879 г., <https://www.parliament.bg/>
2. Андреев, М., 1978 г., „Изграждане основите на държавното устройство на Българското княжество след освобождението на България от османско иго“, С., „Правна мисъл“. изд. ИДП, БАН.
3. Туртуриков, Г., 2003 г., „Кратък терминологичен речник по история.“, Стара Загора, ISBN 954-91341-1-3, първо издание.
4. Друмева, Ем., Конституционно право, Четвърто допълнено и преработено издание, С., 2013, стр. 654.
5. Вълканов, В., 2009 г., „Търновската конституция в спор с времето“, изд. ВСУ „Черноризец Храбър“.
6. Emilija_Drumeva_Konstitutsionno_pravo-29884.txt.zip - ZIP архив, неархивиран размер 2,697,148 байта, https://chitanka.info/text/29884-konstitutsionno_pravo.
7. Андреев, М., „История на българската буржоазна държава и право 1878–1917“, Дигитална библиотека по архивистика и документалистика, Раздел: „Книги“, Научен ръководител: проф. д-р А. Нейкова, Автор: Михаил Андреев, Дизайн: Давид Нинов, София, 2014 г., http://electronic-library.org/books/Book_0051.html.
8. Ценева, Н., „Преглед на уредбата на основните права и свободи на гражданите в Конституциите на България“ Заместник обществен посредник на Община Пловдив, Докторант по Конституционно право в ИДП (БАН). <http://obuch.info/pregled-na-uredbata-na-osnovnite-prava-i-svobodi-na-grajdanite-v2.html>.
9. Маринов, Д., „Спомените ми от Учредителното събрание“, В: „Гражданин“, г. I, 1904 г., Юбилейна книжка V-VI, стр. 387-388.
10. Цачевски, В., „Казимир Ернрот в историята на България. Военачалник и държавник. София, изд. „Изток-Запад“ 2013, стр. 254.

11. Начева, С., „Конституционната цивилизация и първия български конституционен модел – Търновската конституция от 1879 г., сп. „Юридически свят“ кн. 2 от 1999 г.

12. Владикин, Л., „История на Търновската конституция“, Дигитална библиотека по архивистика и документалистика, Раздел „Книги“, Научен ръководител: проф. д-р А. Нейкова, Автор: Любомир Владикин, Дизайн: Давид Нинов, София, 2012 г., http://electronic-library.org/books/Book_0037.html.